

בצל חטיפת אייכמן: יחסי ישראל-ארגנטינה ומעמדה של הקהילה היהודית הארגנטינית

בחירתו של ארתורו פרונדיסי (Frondizi) לנשיאות ארגנטינה בפברואר 1958 התקבלה בברכה הן בשגרירות ישראל בבואנוס-איירס והן בקרב ראשי הקהילה היהודית המקומית.¹ ואכן לא חלף זמן רב מאז נכנס לארמון הנשיאות וכבר דומה היה שהציפיות היו מוצדקות. יהודי ארגנטינה חשו רווחה וביטחון גוברים, וגם היחסים בציר ירושלים-בואנוס-איירס התהדקו.² עם זאת, בעקבות חטיפתו של אדולף אייכמן במאי 1960 נקלעו היחסים בין שתי המדינות למשבר ועמדו על סף ניתוק, ואילו הרגשת הביטחון האישי של יהודי ארגנטינה התערערה. הקהילה היהודית, שציינה באותם חודשים מאה שנה לקיומה, עמדה במרכז של התקפה לאומנית וגל טרור אנטישמי ונוכח הניסיון להציב סימן שאלה מעל נאמנותם של היהודים לרפובליקה הארגנטינית.

מאמר זה מבקש לבחון את ההשלכות שהיו לחטיפתו של הפושע הנאצי על הקהילה היהודית של ארגנטינה מחד גיסא ועל היחסים של בואנוס-איירס עם ירושלים מאידך גיסא. המהירות הרבה שבה חלף המשבר ביחסי ישראל-ארגנטינה, לעומת ההשלכות ארוכות הטווח שהיו לפרשה על יהודי ארגנטינה, מלמדים, פעם נוספת, כי החפיפה בין האינטרסים של הקהילה היהודית

1. אני מבקש להודות למוטי גדיש מעיתון הארץ, ד"ר רוסה פרלה רייכר מהאוניברסיטה העברית ומונסראט ליירו (Llauró) מן האוניברסיטה של בואנוס-איירס על סיועם באיתור חלק מן המקורות למחקר זה. ברצוני להכיר תודה גם למרכז ללימודי אמריקה הלטינית של אוניברסיטת מרילנד, בראשותו של פרופ' שאול סוסנובסקי על מלגת המחקר שאפשרה את כתיבתו של מאמר זה.

2. יחסי ישראל-ארגנטינה בתקופת נשיאותו של חואן פרון (1946-1955) זכו לתשומת לב מצד המחקר האקדמי בשנים האחרונות. לא כך היחסים בין שתי המדינות בשנים שלאחר מכן. על היחסים בתקופת נשיאותו של פרון ראו, בין השאר, רענן ריין, 'פרון, ארגנטינה וההצבעה באו"ם על חלוקת ארץ-ישראל', גשר 135 (1997), עמ' 73-87; רענן ריין, 'פרון, אויטיה והדוקטרינה הפרוניסטית בראי העיתונות העברית, 1949-1955', קשר, 20 (1996): עמ' 117-127;

Ignacio Klich, 'Equidistance and Gradualism in Argentine Foreign Policy towards Israel and the Arab World, 1949-1955', in David Sheinin and Lois Baer Barr (eds.), *The Jewish Diaspora in Latin America: New Studies on History and Literature*, New-York 1996, pp. 219-237

המקומית לבין אלה של מדינת ישראל, שכבר ביומה הראשון הגדירה עצמה כ'מדינה יהודית', אינה מלאה וכי הדינמיקה בכל אחד מן המישורים האלה שונה.³ כמו כן, המאמר מצביע על כך, שלעיתים תכופות מדי לא היו שלטונות ארגנטינה מוכנים או מסוגלים לשים קץ להתקפות האנטישמיות של קבוצות הימין הקיצוני. במקום להתמודד עם האתגר הלאומני, ניסו השלטונות לפעול להידוק הקשרים עם מדינת ישראל, בתקווה שיהיה בכך כדי לצמצם את הנזק שגרמו להתקפות האנטישמיות לדימויה של ארגנטינה בדעת הקהל המערבית בכלל ובתקשורת האמריקנית בפרט. אבטחת תמיכתה של ארה"ב ושיתוף הפעולה הכלכלי אתה היו, בסופו של דבר, אחד היעדים המרכזיים של כל ממשלות ארגנטינה בעידן שלאחר מלחמת העולם השנייה.

תקוות גדולות

אף כי ארגנטינה נמנעה בהצבעת ארגון האומות המאוחדות על תוכנית החלוקה והקמתה של מדינה יהודית בארץ-ישראל בנובמבר 1947, הרי שלאחר הקמת המדינה פעל הנשיא חואן פרון (Perón) לכינון קשרים הדוקים עם ישראל. עם זאת, כל מאמציו של הנשיא הפופוליסטי לזכות באמונה של הקהילה היהודית של ארצו עלו בתוהו.⁴ הדחתו בספטמבר 1955 התקבלה לפיכך בברכה על ידי יהודים רבים. ארתורו פרונדיסי, לעומת זאת, עמד בראש הפלג הפרוגרסיבי-שמאלי של המפלגה הרדיקאלית (Unión Cívica Radical Intransigente) –

3. משה שרת, שר החוץ הראשון של מדינת ישראל, התייחס ליחסי ישראל עם אמריקה הלטינית ב 1956 כאל 'הרמוניה משולשת': יחסי ישראל עם ממשלות אמריקה הלטינית; יחסי הממשלות של אמריקה הלטינית עם הקהילה היהודית המקומית; ויחסי ישראל עם יהודי אמריקה הלטינית. (דבר, 6.6.56. מצוטט אצל Edy Kaufman et al., *Israel-Latin American Relations*, New-Brunswick 1979, p. 94. מובן שבפועל היו הדברים מורכבים יותר.

על המימד היהודי במדיניות החוץ של ישראל ועל המתח הפנימי המצוי בין הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית לבין תפקודה בזירה הבינלאומית ככל מדינה אחרת המבקשת לקדם ולהבטיח אינטרסים ספציפיים, ראו: ולטר איתן, *בין ישראל לעמים*, ת"א 1958, עמ' 172-181; משה ז"ק, 'השיקול היהודי במדיניות החוץ של ישראל', גשר 110 (אביב 1984), עמ' 1-11;

Michael Brecher, *The Foreign Policy System of Israel*, London 1972, pp. 233-244; Shmuel Sandler, 'Is there a Jewish Foreign Policy?', *The Jewish Journal of Sociology*, Vol. XXIX, No. 2 (Dec. 1987): pp. 115-122

4. J. Marder, 'The Organización Israelita Argentina: Between Perón and the Jews', *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, Vol. 20, No. 39-40 (1995): pp. 125-152

(UCRI), מפלגה שבאורח מסורתי נתפסה כמייצגת שכבות הביניים ושמרבית יהודי ארגנטינה נתנו לה את תמיכתם.⁵

פרונדיסי חיזר אחרי הקהילה היהודית וגילה התחשבות בעמדתה של שגרירות ישראל עוד קודם לבחירתו.⁶ בדצמבר 1957 ביקש פרונדיסי להיפגש עם שגריר ישראל, אריה קובובי. הדיפלומט הישראלי קשר את הבקשה 'באפשרות שיועציו [של פרונדיסי] דרשו ממנו במפגיע כי ינסה לרכוש באמצעותי את הישוב היהודי'.⁷ בפגישה הבהיר המועמד הרדיקאלי לנשיאות 'כי בכוונתו להדגיש שוב פעם את העמדה הידידותית של מפלגתו כלפי העדה היהודית והעם היהודי'. כהוכחה לכך הביא את מועמדו של היהודי, איש הפלג הפרוגרסיבי של פרונדיסי, לואיס גוטניצקי (Gutnizky), לתפקיד מושל הפרובינציה של מיסיונס.

קובובי, שראה עצמו בפגישה גם כדובר הקהילה היהודית הארגנטינית, טען כי אין בכך די וניסה לחוץ על פרונדיסי לשלב אישיות יהודית בצמרת רשימת המועמדים של מפלגתו הרדיקלית לבית הנבחרים מטעם הבירה הפדראלית.⁸ 'אם אינני טועה', העיר הדיפלומט הישראלי, 'היהודי הראשון ברשימה הוא במקום ה-12 (זינון גולדשטרייך [Zenon Goldstraj]). איך אפשר להשוות מצב זה עם מעמדו למשל של ארתורו מאטוב (Matov), רדיקאל עממי [מן הפלג היריב], אשר יהיה למעשה ראש סיעתו באסיפה המכוננת'.⁹ פרונדיסי מצא עצמו נאלץ להתגונן. לדבריו מאטוב זכה בעמדה בכירה זו בתוקף הקריירה המפלגתית הארוכה שלו, ולא בתוקף היותו יהודי. קובובי הסכים שאכן כך פני

5. על תולדותיה של הקהילה היהודית בארגנטינה ראו: חיים אבני, מביטול האינקוויזיציה ועד 'חוק השבות': תולדות ההגירה היהודית לארגנטינה, ירושלים 1982; הנ"ל, אמנציפציה וחינוך יהודי: מאה שנות ניסיונה של יהדות ארגנטינה, 1884-1984, ירושלים 1985;

Victor Mirelman, *Jewish Buenos Aires 1890-1930: In Search of Identity*, Detroit 1990
Robert Weisbrot, *The Jews of Argentina: From the Inquisition to Perón*, Philadelphia 1979 (יהודי בואנוס-אייירס) (להלן: וייסברוט, יהודי ארגנטינה)

6. על הקריירה הפוליטית של פרונדיסי ועל תקופת נשיאותו, ראו:
Celia Szusterman, *Fronidzi and the Politics of Developmentalism in Argentina, 1955-62*, Pittsburgh 1993 (נשיאות) Daniel Rodríguez Lamas, *La presidencia de Fronidzi*, Buenos Aires 1984; Isidro J.L. Odena, *Libertadores y desarrollistas*, Buenos Aires 1977; Emilia Menotti, *Fronidzi: Una biografía*, Buenos Aires 1998
7. קובובי למשרד החוץ, 29.12.57, חץ 3087/17, גנוך המדינה, ירושלים.

8. לדברי חיים אבני, שליחים ישראלים ובמיוחד שגרירות ישראל בבואנוס-אייירס היו מעין 'מנהיגות מיובאת' עבור הקהילה היהודית הארגנטינית. מאז בוא השגריר הישראלי הראשון, יעקב צור, ב 1949 היה לשגרירות ישראל תפקיד חשוב בתהליכי קבלת ההחלטות של צמרת הקהילה היהודית. ראו:

Haim Avni, 'Jewish Leadership in Times of Crisis: Argentina During the Eichmann Affair (1960-1962)', *Studies in Contemporary Jewry*, Vol. 11 (1995), p. 121.

(להלן: אבני, מנהיגות)

9. קובובי למשרד החוץ, 29.12.57, חץ 3087/17, ג"מ.

הדברים, אולם הדגיש בכל זאת ש'הציבור היהודי יעדיף לתמוך במפלגה שתעמיד במקום מרכזי אישיות יהודית'.

פרונדיסי ידע כי יהודים רבים לא הצביעו עבור מפלגתו בבחירות לאסיפה המכוננת שנערכו ביולי אותה שנה, ולכן חשש עתה שמא שכרה של הפגישה עם הדיפלומט הישראלי ייצא בהפסדה, וכי השיחה בין השניים שנועדה לגייס תמיכה ברחוב היהודי הארגוני אך תזיק למועמדותו. הוא 'שקע בהרהורים במשך כמה דקות ואמר: "אתה סבור אפוא, כי היינו צריכים לחפש אישיות דגולה בתוך היישוב היהודי מחוץ לשורותינו ולרכוש אותה עבור רשימת מועמדינו?" ושוב שקע בהרהורים'. הפגישה, שמדגימה עד כמה דק הגבול בין שתדלנות דיפלומטית לבין התערבות בענייניה הפנימיים של מדינה זרה ועד כמה מטושטשים הגבולות בין תפקידו של שגריר ישראל כמייצג המדינה היהודית והקהילה היהודית במדינה בה הוא מואמן, הסתיימה באווירה טובה. קובובי הביע את ביטחונו בניצחונו של פרונדיסי בבחירות הקרובות ושבעקבותיו 'היה לארגנטינה נשיא גדול', ואילו פרונדיסי הבטיח 'כי אם נגיע לשלטון יהיו לעדתך ידידים יציבים בממשלה'.

במהלך תקופת נשיאותו של פרונדיסי אכן התמנו כמה וכמה יהודים למשרות בכירות בממשל. דוד בלכר (Blejer), למשל, בנו של יהודי שעבד במושבות היהודיות של הברון מוריס הירש באנטרה ריוס, כיהן תחילה ככתת-שר הפנים ואחר כך כשר העבודה והביטוח הלאומי.¹⁰ סמואל שמוקלר, שמילא תפקיד מרכזי בגיוס כספים עבור פרונדיסי במהלך מערכת הבחירות, התמנה כמזכיר אקזקטיבי של הנשיאות. בפרוביניציה של מיסיונס נבחר כצפוי לואיס גוטניצקי לתפקיד המושל, ואילו גולדשטרייך היה אחד מחברי הקונגרס של הפלג הרדיקאלי הפרוגרסיבי (UCRI).¹¹ היו אלה המשרות הבכירות ביותר להן זכו עד אז יהודים בארגנטינה. 'אשר ליהודים', כתב מ' אבידע, יועץ בשגרירות ישראל בבואנוס-אירס, בעקבות פגישה עם שמוקלר, 'עוד לא היתה תקופה בתולדות ארגנטינה כתקופה הזאת בה רבה השפעת היהודים על ניהול המדינה וכה רב מספר היהודים הלוקחים חלק פעיל בחייה הפוליטיים והאקזקטיביים'.¹² ואילו ההיסטוריון חיים אבני כתב כי 'הרגשתם של יהודי

10. סוסטרמן, פרונדיזי, נשיאות, עמ' 186-188, הערות מס' 271, 281. בתפקידו כתת שר הפנים היה בלכר ממונה גם על המשטרה. בפני השגריר לבבי הוא הביע רצון: 'לקיים אתנו קשר הדוק'. השגריר הגדירו כיהודי בעל ההשפעה הגדולה ביותר במערכות השלטון כאן כיום'.

ראו: לבבי למשרד החוץ, 20.1.59, חץ 3087/17, ג"מ.
11. בשיחות שונות של דיפלומטים ישראלים עם פעילים ב-UCRI עלה שוב ושוב שמו של מויסס לבנסון (Lebensohn), היהודי שהיה אחד מהוגי הדעות העיקריים של זרם רדיקלי זה בהיותו באופוזיציה. ראו לבבי למשרד החוץ, 19.1.59, חץ 3087/18.

12. מ. אבידע למשרד החוץ, 4.2.59, חץ 3087/18. יהודי אחר שהציע עצמו לשגריר ישראל כ'צינור בלתי רשמי לנשיא' היה ד"ר מריאנו ויינפלד, רופא שנמנה על יועציו הקרובים של

ארגנטינה כיחידים הייתה משום כך, בשנים 1958-1959, הרגשה של ביטחון מתגבר ושל שגשוג כלכלי וחברתי.¹³

אין פירוש הדבר, כמובן, שבחודשים אלה לא אירעו גם כמה תקריות אנטישמיות, שהרי ממשלה דמוקרטית נבחרת עדיין אין פירושה חברה דמוקרטית וסובלנית. שנת 1959 התאפיינה בקשיים כלכליים ובמדיניות כלכלית מרסנת שפגעה בשכר הריאלי של העובדים ותרמה להעמקת פערים כלכליים. את הנסיבות האלה ניצלו קבוצות לאומניות לשם שימוש פוליטי בדמגוגיה אנטישמית. תמיכתם של היהודים בממשלת פרונדיסי והשתלבותם של כמה מהם בצמרת השלטון גרמה לכמה תועמלנים של הימין לתקוף את המשטר כ'קונספירציה יהודית-מרקסיסטית'. לכל אורך שנה זו נרשמו אירועים אנטישמיים.¹⁴

התקפות אלה הגיעו לשיאן בדצמבר 1959 – ינואר 1960. הפעם מדובר היה במערכה מתואמת היטב של ציור צלבי קרס על בתים ומסודות יהודיים בכל רחבי הרפובליקה. היה זה חלק מגל אנטישמי שהחל בגרמניה המערבית והתפשט למדינות רבות אחרות, ובכלל זה גם לארגנטינה.¹⁵ נוכח מעשים אלה מיהרה ממשלת ארגנטינה להביע, הן בפני הקהילה היהודית והן בפני ממשלת ישראל, גינוי נחרץ לאותן פעולות. בהודעת שלטונות ארגנטינה נאמר כי מדובר ב'מעשים בודדים שאינם משקפים בשום פנים ואופן [את] רגשות העם הארגנטיני וכי הממשלה תפעל באורח נמרץ 'כדי למנוע כל ניסיון ליצור אקלים של שנאה גזעית שהיא סימן של ברבריות ונוגדת את מסורת ארגנטינה ואורח חייה'.¹⁶ ב 12 בינואר התכנס בית הנבחרים הארגנטיני לאחר פגרת הקיץ וחלק ניכר מדיונו הראשון הקדיש לגינוי האנטישמיות.¹⁷

פרונדיסי. כשהיה ה-UCRI באופוזיציה שימש ויינפלד כגזבר ומזכיר המפלגה לצד הו"ר פרונדיסי. ראו לכבי למשרד החוץ, 19.1.59, חץ 3087/18, ג"מ;
Ferri to State Department, 21.1.1959, National Archives, documents of the Department of State, Record Group 59 (College Park, MD), 735.00/1-2159

13. אבני, **אמנציפציה וחינוך יהודי**, עמ' 133.
14. Leonardo Senkman, 'El antisemitismo bajo dos experiencias democráticas', in L. Senkman, *El antisemitismo en la Argentina*, Buenos Aires 1982; *American Jewish Yearbook*, Vol. 61 (1960), p. 184
15. Sidney Liskofski, 'International Swastika Outbreak', *American Jewish Yearbook*, Vol. 62 (1961): pp. 209-213
16. **הארץ**, 14.1.60. על תקריות אנטישמיות בארגנטינה בשנים 1960-1958 ראו דיווחים בחץ, 3087/24, ג"מ.
17. מקבץ של תגובות גינוי מפי אישי ציבור ארגנטיניים, אינטלקטואלים וכל כלי התקשורת המרכזיים מופיע בחוברת שפרסם ארגון-הגג הפוליטי של יהודי ארגנטינה, ה-DAIA. ראו: לדברי נתן לרנר, שהיה סגן נשיא ה-DAIA בשנים 1957-1958, בזמן כהונתו של פרונדיסי יכלו אנשי הקהילה היהודית לגייס בקלות את תמיכת חוגי השלטון לצורך גינוי של פעולות

גם היחסים עם המדינה היהודית עמדו בסימן הידוק. ביטוי בולט לכך היה בסדרת הביקורים ההדדיים של אישים בכירים. שר הפנים, ישראל בר-יהודה, יצא בראש משלחת ישראלית לטקס השבעתו של הנשיא הרדיקאלי. שר המסחר והתעשייה, פנחס ספיר הגיע בשנה שלאחר מכן לביקור בארגנטינה ונפגש שם עם כל הצמרת הכלכלית.¹⁸ אולם הביקור הבולט ביותר באותם חודשים היה זה של שרת החוץ, גולדה מאיר, ביוני 1959. מאיר, שלא היה זה מסעה הראשון לארגנטינה, נפגשה עם הנשיא פרונדיסי ועם אישי ממשל בכירים ושהותה בת התשעה ימים זכתה לסיקור נרחב בכלי התקשורת הארגנטיניים. שני בתי הקונגרס קיימו מושב חגיגי משותף לכבוד האורחת.¹⁹

ואילו בין האורחים הארגנטינים בישראל באותן חודשים בלטו יו"ר בית הנבחרים של ארגנטינה, ד"ר פדריקו פרננדס מונחארדין (Monjardín), ויו"ר הסנאט, בנחמין גוסמן (Guzmán), שהגיעו לארץ כאורחי הכנסת; וכן הגנרל פדרו אאוחניו אראמבורו (Aramburu), נשיאה הזמני לשעבר של ארגנטינה, שזכה לקבלת פנים חמה כמי ש'החזיר למדינתו ולעמו בן ה-20 מיליונים את שלטון הדמוקרטיה והחופש'.²⁰

היחסים הכלכליים עמדו בסימן של הבטחה חדשה, לאחר שב 31 במארס 1958 נחתם בבואנוס-איירס הסכם סחר חדש על ידי שרי החוץ והכלכלה של ארגנטינה והשגריר קובוכי.²¹ לאחר כניסת פרונדיסי לארמון הנשיאות מינו שתי

אנטישמיות או עניינים אחרים בעלי חשיבות לקהילה היהודית: 'תראה, בתקופה הזאת של הדמוקרטיה הקצרה של פרונדיסי ואחר כך איליה (Illia) זה היה קל. זה היה מאד קל. זה היה פשוט עניין של להרים את הטלפון, דבר שלא קרא כמובן לא בעידן של הפרונויזם ובוודאי שלא אחר כך בעידן של הגנרלים. זה כבר היה משחק לגמרי אחר [בזמן] של אונגניה [Onganía] ועוד יותר אחרי 1976. אבל אז, בעידן הרדיקאלי בכלל לא... פה כולם היו ידידים'. עדות לרנר, המדור לתיעוד בעל-פה, המכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית, עמ' 18.

18. הארץ, 15.4.59, 17.4.58, 20.4.58.

19. הארץ, 21-22.5.59, 24.5.59, American Jewish Yearbook, Vol. 61 (1960), p. 185; בצד גילויי האהדה הרבים להם זכתה מאיר, דווח גם על 'הסתה ארסית' של 'גורמים עוינים'. במהלך הביקור הופצו כרוזים, שטענו כי ביקורה לא בא אלא כדי להגביר את זרם הכספים שהיהודים מוציאים מארגנטינה לישראל. ראו אליהו אראל, 'גולדה מאיר בבואנוס איירס', הארץ, 14.6.59.

20. 'אורח מארגנטינה הידידותית', הארץ, 11.8.59; כמו כן, הארץ, 25-27.3.59, 29.3.59, 2.4.59, 21.8.59, 15.4.60. אראמבורו היה מראשי 'מהפכה המשחררת', שהדיחה את משטר פרון וכיהן כנשיא מאז נובמבר 1955 ועד לבחירתו של פרונדיסי.

21. לנוסח הסכם ולמשמעותו, ראו:

'Convenio Comercial y Financiero entre la República Argentina y el Estado de Israel', Archivo del Ministerio de Relaciones Exteriores y Culto (Buenos Aires), Israel-1958, Exp. 1; Banco Central de la República Argentina, Memoria anual 1958, Buenos Aires 1959, pp. 145-146; Monserrat Llairó, 'Relaciones económicas y sociales Argentina-Israel de Perón a Frondizi', unpublished paper, Buenos Aires 1999.

המדינות דיפלומטים בכירים כשגריריהן בתל-אביב ובבואנוס-איירס. ורודולפו גארסיה אריאס (García Arias), דיפלומט ותיק ומנוסה, שהיה בקיא בעניני המזרח התיכון, נשלח לישראל, ואילו אריה לבבי, סמנכ"ל משרד החוץ, היה עתה מקבילו בארגנטינה.²² עם זאת, בירושלים שררה תחושה שמשרד החוץ של ארגנטינה נשאר גם בימי פרונדיסי בשליטת לאומנים קתוליים,²³ דבר שעלול היה להקשות על ישראל ביחסיה עם ארגנטינה בניסיונות מסוימות.

בשנת 1958 חגגה ישראל עשור לעצמאותה, והנשיא פרונדיסי שיגר לישראל את ד"ר איגנסיו פלאסיוס הידלגו (Palacios Hidalgo), מי שכיהן כראש האספיה המכוננת, כנציגו האישי לחגיגות.²⁴ כעבור חודשים אחדים החלו בישראל בשורת מחוות לקראת חגיגות ה-150 שנה לתחילת המהפכה – ב-25 במאי 1810 – שהובילה לעצמאות הרפובליקה הארגנטינית כעבור שש שנים. עיריית ירושלים קראה רחוב על שמו של הגנרל חוסה דה סן מרטין, גיבור העצמאות הארגנטינית, ובהרי ירושלים ניטע יער על שמו של הגנרל 'המשחרר'. עוד הוחלט על שיגורה של משלחת גדולה ומכובדת שתצא לבואנוס-איירס כדי להשתתף בחגיגות, ששיאן נועד להיות ב-25 במאי 1960. בראש המשלחת הועמד השר בלי תיק אבא אבן והיו בה קציני צבא בכירים ואישי ממשל.²⁵

חטיפתו של אייכמן

סיפור פרשת איתורו, לכידתו והבאתו לישראל של אדולף אייכמן לישראל כבר תואר לא פעם בהרחבה,²⁶ ולא פחות מכך משפטו של הפושע הנאצי, שהיה

- הסכם סחר חדש נחתם ב-28.11.60. היצוא העיקרי של ארגנטינה לישראל היה של בשר קפוא ועורות ועיקר הייבוא היה של מוצרים כימיים, דשנים וחומרי גלם לתעשיית הפלסטיק. העדרם של קו סחר ימי סדיר, וכמובן של קשרי תעופה, היקשה על פיתוח קשרי המסחר בין שתי המדינות. בארכיון משרד החוץ בבואנוס איירס ניתן למצוא פניות רבות של נציגות ארגנטינה בתל-אביב, שניסתה להפעיל לחצים למען כינונו של קו סחר ימי סדיר.
22. הארץ, 27.11.58. על טקס הגשת כתב האמנה של לבבי ועל הסיקור לו זכה בעיתוני הארגנטינית (ובהם קלרין, לה פרנסה ו לה נסיון), ראו: לבבי למשרד החוץ, 23.12.58, חץ 3087/18, ג"מ. כמו כן, ראו הראיון עם לבבי במדור לתיעוד בעל-פה, המכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית, עמ' 4, 5.
23. לבבי לאיתן, חץ 4.9.59, חץ 3087/18, ג"מ.
24. הארץ, 18.4.58.
25. הארץ, 19-20.5.60, 26-27.5.60, 23.5.60, Robert St. John, *Eban*, Garden City, NY 1972, p. 365.
26. על המבצע ראו ספרו של ראש המוסד לשעבר, איסר הראל, *הבית ברחוב גריבלדי*, ת"א 1990 (להלן: הראל, *הבית*);

בכחינת אירוע מעצב בחברה הישראלית ובאופן התמודדותה עם השואה.²⁷ אבל במרכז מאמר זה ניצבת השפעתה של הפרשה על היחסים בין שתי המדינות ועל הקהילה היהודית המקומית. מלכתחילה היה ברור לראש המוסד, איסר הראל, שהבאתו של אייכמן מארגנטינה פירושה 'פעולה חשאית בשטחה הריבוני של ארץ יידידותית; והשאלה אם רשאים אנו, מבחינה מוסרית ומדינית, לעשות דבר כזה, ניצבה לפנינו בכל חריפותה'.²⁸ על פי המקובלות ביחסים הבינלאומיים הייתה ישראל אמורה להודיע לשלטונות ארגנטינה על חשדה כי אחד המהגרים הגרמניים המתגוררים בפרברי בואנוס-איירס הבירה אינו אלא פושע המלחמה אדולף אייכמן.²⁹ אם כך הייתה עושה היה עליה להמתין אז להליכים הממושכים הכרוכים בהסגרתו של אייכמן לגרמניה המערבית, או לאחת המדינות האחרות בהן היה מבוקש. החשש בישראל היה שהליכים כאלה, אם יתקיימו, יסתיימו ללא תוצאות, או שפנייה של ישראל בעניין זה תגרוור את היעלמותו של אייכמן עוד בטרם יחלו הליכים כאלה.³⁰ ראש הממשלה, דוד בן גוריון, החליט כי

Zvi Aharoni and Wilhelm Dietl, *Operation Eichmann: The Truth about the Pursuit, Capture and Trial*, New-York 1997; Peter Z. Malkin, *Eichmann in My Hands*, New-York 1990; Moshe Perlman, *The Capture and Trial of Adolf Eichmann*, London 1963; Tuvia Friedman, *The Hunter*, New-York 1961

27. על משפט אייכמן ראו:

American Jewish Yearbook, Vol. 63 (1962): pp. 3-131; Hanna Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, New-York 1963; Gideon Hausner, *Justice in Jerusalem*, London 1967; Y. Weitz, 'The Holocaust on Trial: The Impact of the Kasztner and Eichmann Trials on Israeli Society', *Israel Studies*, No. 2 (Fall 1996)

28. הראל, הבית, עמ' 9-8, 97.

29. אייכמן הגיע לארגנטינה באמצע שנת 1950 והתגורר שם תחת השם ריקרדו קלמנט (Klement). הוא לא היה, כמובן, הפושע הנאצי היחיד שמצא מקלט ברפובליקה דרום אמריקנית זו. קיימת ספרות ענפה, אשר חלקה לפחות שנוי במחלוקת אקדמית ופוליטית, על כניסתם של פושעים נאציים לארגנטינה. ראו, בין השאר:

Holger M. Meding, *La ruta de los nazis en tiempos de Perón*, Buenos Aires 1999; Uki Gofni, *Perón y los alemanes: la verdad sobre el espionaje nazi y los fugitivos del Reich*, Buenos Aires 1998; Jorge Camarasa, *Los nazis en la Argentina*, Buenos Aires 1992 (להלן: קאמאראסה, הנאצים); Emilio Corbiere, *Estaban entre nosotros*, Buenos Aires 1992; Ronald Newton, *The 'Nazi Menace' in Argentina, 1931-1947*, Stanford 1992; Ignacio Klich, 'The Nazis in Argentina: Deconstructing Some Myths', *Patterns of Prejudice*, Vol. 29, No. 4 (1995): 53-66

30. בקשת ההסגרה של יוזף מנגלה, שהגישיה הרפובליקה הפדרלית של גרמניה לממשלת ארגנטינה, גררה את העלמותו זמן קצר קודם לכן. לפי אריה לבבי ז'ה היה מן "מבוא" (preamble) לפרשת אייכמן, כי ממנגלה למדו שבדרכים לגאוליות זה לא ילך. עדות לבבי, עמ' 7-9; וייסברוט, יהודי ארגנטינה, עמ' 244. בעשור הראשון שלאחר מלחמת העולם השנייה נדחו בקשות של יוגוסלביה, גרמניה המערבית, צרפת, בלגיה, צ'כוסלובקיה והונגריה להסגרת פושע מלחמה ומשפתי פעולה עם הנאצים. ראו:

Paul Warzawski (ed.), *Proyecto testimonio: Respuestas del estado argentino ante los pedidos de extradición de criminales de guerra y reos del delito contra la humanidad bajo el Tercer Reich*, Buenos Aires 1998

השיקול המוסרי וההיסטורי, לפי הבנתו, הוא מכריע ונתן לפיכך לראש המוסד, איסר הראל, אור ירוק לחטיפת אייכמן, עם כל הסיכון הדיפלומטי הכרוך בכך.³¹ מטוסים ישראלים לא קיימו טיסות מסחריות באותן שנים לדרום אמריקה. בישראל הוחלט לפיכך לשגר את משלחת ישראל לחגיגות לציון מלאת מאה וחמישים שנה לעצמאות ארגנטינה במטוס מיוחד של אל-על, במסווה של ניסיון לבדוק את אפשרות הפעלתו של קו מסחרי תל-אביב-בואנוס איירס. אייכמן, שנחטף ב 11 במאי, הועבר לישראל במטוס זה של אל על.

ב 23 במאי 1960, יומיים לפני שחגיגות העצמאות בארגנטינה הגיעו לשיאן ובעוד המשלחת הישראלית בראשותו של אבא אבן שוהה בבואנוס-אייירס, הודיע בן-גוריון בישיבת הכנסת 'כי לפני זמן-מה נתגלה על ידי שרותי הביטחון הישראליים אחד מגדולי פושעי הנאצים, אדולף אייכמן, האחראי, יחד עם ראשי הנאצים, למה שהם קראו בשם 'הפתרון הסופי של בעיית היהודים', כלומר – השמדת שישה מליונים מיהודי אירופה. אדולף אייכמן נמצא כבר במעצר בארץ, ויעמוד בקרוב למשפט בישראל בהתאם לחוק עשיית דין בנאצים ובעוזריהם, תש"י 1950'.³² אף כי ראש הממשלה לא נקב בשמה של המדינה בה נתגלה אייכמן, הרי כלי התקשורת בעולם, ובראשם השבועון האמריקני טיים פרסמו

למרבית האירוניה בין ישראל לארגנטינה נחתם הסכם הסגרה יומיים בלבד בטרם חטיפתו של אייכמן. בכל מקרה, פשעים דוגמת אלה שביצע אייכמן לא יכלו להיכלל במסגרת ההסכם הזה, בין השאר משום שלא היה מדובר בעבירה שנעשתה בשטחה של אחת משתי המדינות או על ידי אזרח של אחת מהן. מה עוד שבעת החטיפה עדיין לא אושרר ההסכם על ידי הקונגרס הארגנטיני, ובכלל ההסכם לא יכול היה להתייחס לאירועים שבטרם הקמת המדינה. עדות לבני, עמ' 11-12; עדות יואל בר-רומי, המדור לתיעוד בעל-פה, המכון ליהדות ומנו, האוניברסיטה העברית, עמ' 27-29; הארץ, 26.4.60, 6.5.60, 10.5.60. מכל מקום, היו בארגנטינה שראו בדיעבד בחתימת הסכם ההסגרה זמן קצר לפני החטיפה כחלק מתמרונים ההסחה וההטעה של ישראל.

31. בתדרוך כוח המשמה בבואנוס-אייירס הסביר הראל לאנשי המוסד את האחריות המוטלת עליהם: בפעם הראשונה ישפטו יהודים את רוצחיהם, והעולם כולו, ובכלל זה הדור הצעיר בישראל ישמע בפרוט את שהתרחש בשואה; ימצער הרבר שבבואנו למלא שליחות לאומית ומוסרית כה נעלה, מוכרחים אנו להזקק לכוח, ולפגוע במדינה ידידותית. אין אנו ששים למעשה זה, אבל לנו הוא הכרח שלא יגונה. הראל, הבית, עמ' 169.

32. דברי הכנסת, הישיבה התשעים ושמונה של הכנסת הרביעית, 23.5.60, עמ' 22; הארץ, 24.5.1960

Weekly Report by the American Emassy in Tel Aviv, 26.5.1960, National Archives (College Park, MD), documents of the Department of State, Record Group 59, 784A.00(w)/5-2660

החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם התקבל ב 1.8.1950. ראו דברי הכנסת, כרך 6, עמ' 2397-2399.

במהרה כי 'סוכנים ישראלים' חטפו את הפושע הנאצי בארגנטינה.³³ דיווחים אלה נתפרסמו בעמודיהם הראשונים של עיתוני בואנוס-איירס. שר החוץ הארגנטיני, דיוחנס טבואדה (Taboada), מיהר לבקש הבהרה חד-משמעית משגריר ישראל, אריה לבבי, האם נעצר אייכמן בארגנטינה. 'במקרה שאייכמן נתפס בארגנטינה הרי זה בניגוד לנוהג הבינלאומי ויכריח את ארגנטינה, למרות יחסיה הטובים עם ישראל, להגיש מתאה חמורה ביותר והתוצאות תהיינה בלתי-נראות מראש'.³⁴ השר הסביר כי אין לפרש זאת כאיום, אולם דבריו משקפים את חומרת המצב. לבבי השיב שאינו יודע באיזו מדינה נעצר אייכמן וכי נעלם ממנו האם אזרחים ישראלים הם האחראים לתפיסתו. בעקבות השיחה המליץ לבבי למשרד החוץ בירושלים שממשלת ישראל תכחיש את הידיעות לפיהן אייכמן נחטף בארגנטינה:

לדעתי יש סכנה כמעט ודאית שממשלת ארגנטינה החלשה ו[ה]נרדפת על ידי אופוזיציות תיאלץ להפסיק עימנו יחסים דיפלומטיים אם לא נכחיש חטיפת אייכמן כאן. הכחשה כזו תאזן המצב ולאט תחזור אווירת היחסים הטובה ששררה בעבר. הפסקת יחסים עמנו תהיה מכה אנושה ליהודי המקום ולפעולותיהם למען ישראל ותערער לתקופה ממושכת מעמדנו במרחבי אמריקה הלטינית.³⁵

ואכן בהודעה הראשונה שמסרה ישראל לממשלת ארגנטינה באמצעות השגריר לבבי נאמר כי 'ממשלת ישראל לא ידעה כלל שאייכמן בא מארגנטינה כי שירותי הביטחון הישראליים לא הודיעו לה על כך'. על פי ההודעה הזו הובא אייכמן על ידי קבוצת מתנדבים יהודיים, וביניהם כמה ישראלים, שהתחקתה אחר עקבותיו מאז קץ מלחמת העולם השנייה. הקבוצה הצליחה לאתר את הפושע הנאצי בארגנטינה, שם התגורר בזהות בדויה. משנתברר לאייכמן כי זהותו האמיתית נחשפה, נאמר בהודעה, 'הביע את הסכמתו לבוא מרצונו הטוב לישראל להישפט... כדי שלדורות הבאים תימסר תמונה אמיתית של הדברים'. בשלב זה מסרה קבוצת המתנדבים את אייכמן לידי שירותי הביטחון של ישראל. רק אז נמסר על כך לשלטונות ישראל.³⁶ האיגרת הישראלית כללה, לצד דברי

33. Time, 1.6.60. היומון הראשון שפרסם את הידיעה בבואנוס איירס היה עיתון הערב לה ראסון (La Razón) בגלינו מן ה 26.5.60.

34. לבבי למשרד החוץ, 2.6.60, בתוך: תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, כרך 14 (1960), ירושלים 1997 (להלן: תעודות), עמ' 801-802.

35. שם, עמ' 802.

36. יחיל לשגרירות ישראל בבואנוס איירס, 3.6.60, תעודות, עמ' 804-805;

ביקורת על הימצאותם של נאצים בארגנטינה, כמה וכמה סתירות פנימיות. גרסה מפורקת זו – סיפורי 'הבובע-מייסעס' בלשונו של לבבי – לא נתקבלה, כמוכן, על דעתם של שלטונות ארגנטינה, למרות שהייתה בה התנצלות על הפרה אפשרית של החוק הארגנטיני על ידי אותם 'מתנדבים'.³⁷ ואז הציע לבבי שבן-גוריון יעביר איגרת אישית לפרונדיסי, שתהיה בלשון פחות רשמית ובסגנון נשגב יותר ויהיה בה כדי לסייע בשיפור האווירה.³⁸

הצעתו של לבבי התקבלה בירושלים, אולם השגריר הארגנטיני בתל-אביב, גרסיה אריאס, העדיף שהשדר לא יעבור דרכו למשרד החוץ בבואנוס-אייס, מחשש שתוכנו יודלף וכך לא ישיג השדר את מטרתו. לבבי התבקש לפיכך להעביר את המסר ישירות לנשיא פרונדיסי.³⁹ הנשיא הארגנטיני השיב לאיגרת בעלת הנימה הפייסנית של בן-גוריון, כי הוא 'מבין את רגשות העם היהודי נוכח המעשים החמורים ביותר שמייחסים לאדולף אייכמן', אולם עמד על דרישתו שאייכמן יוחזר לארגנטינה ושישראל תבקש אז את הסגרתו 'במסגרת ההסדר המשפטי הקיים'.⁴⁰

הנשיא פרונדיסי, כפי שהודה לאחר הדחתו בשיחה עם ההיסטוריון פליקס לונה, מצא עצמו בצבת של לחצים סותרים, 'מצד אחד] אלה שסברו כי אל לה לארגנטינה להעלות כל תביעה, שכן פירוש הדבר היה הגנה על פושע כמו אייכמן, [ומצד שני] הלחצים של אלה שרצו להפוך את הבעיה למכשיר לרדיפת היהודים'.⁴¹ הנשיא, שבאורח אישי ודאי שלא נחשד בעמדות עוינות ליהודים, לא רצה במערכה אנטישמית, אותה ניסו ללבות הלאומנים – ובכלל זה אלה שבמשרד החוץ ('הנאצים שבפקידות משרד החוץ', בלשונו של לבבי)⁴² -, וגם הבין את חוסר התבונה שבניתוק היחסים עם מדינת ישראל. הוא אף הדף את לחציו של הפלג היותר שמרני של הרדיקאלים (Unión Cívica Radical del Pueblo), שניסו לנצל את הנסיבות כדי לנגח את ממשלתו.⁴³ בהקשר זה של הלחצים על

Weekly Reports by the American Embassy in Buenos Aires, 7.6.1960, NA 735.00(w)/6-760, and the Embassy in Tel-Aviv, 9.6.1960, 784A.00(w)/6-960.

37. עדות לבבי, עמ' 21; הארץ, 9-10.6.60. ארגנטינה הגיבה באיגרת תקיפה, שתבעה את החזרתו המיידית של אייכמן והענשת האחראים לפגיעה בריבונותה.

38. לבבי למשרד החוץ, 7.6.60, תעודות, עמ' 806.

39. על מכתבו של בן-גוריון לפרונדיסי, ראו: *New York Times*, 11.6.60; הארץ, 12.6.60.

40. יחיל אל הנציגות באו"ם, 16.6.60, תעודות, עמ' 818; הארץ, 19.6.60;

Weekly Report by the American Embassy in Buenos Aires, 22.6.1960, NA 735.00(w)/6-2260

Félix Luna, *Diálogos con Frondizi*, Buenos Aires 1963, p. 131 .41

42. לבבי למשרד החוץ, 12.6.60, תעודות, עמ' 814.

43. עדות לבבי, עמ' 16. על עמדותיו של פרונדיסי בגנות האנטישמיות והגזענות עוד בשנות השלושים, ראו: קאמאראסה, הנאצים, עמ' 120, הערה 33; Juan José Sebrelí, *La cuestión judía en la Argentina*, Buenos Aires 1973, pp. 139-140

פרונדיסי לאמץ קו תקיף, מן הראוי גם להזכיר את עמדתה של צמרת הכנסייה הקתולית הארגנטינית. זו תמכה בעבר במתן מקלט לקתולים ששיתפו פעולה עם הנאצים, ולא ראתה בעיה מוסרית בפתיחת השערים בפני פושעי מלחמה גרמנים. ראש הכנסייה, הקרדינל אנטוניו קאג'יאנו (Caggiano), הגיב על הכוונה להעמיד לדין את אייכמן בירושלים באומרו כי אייכמן הגיע 'לארצנו בחיפוש אחר מחילה ושיכחה, ולא חשוב כיצד ייקרא, ריקרדו קלמנט או אדולף אייכמן, מחויבותנו כנוצרים היא למחול לו על שעשה'.⁴⁴

גם בן-גוריון עמד בפני לחצים מבית ומחוץ. הוא ודאי לא רצה לסכן את היחסים המצוינים שקיימה ישראל עם ארגנטינה עד אז. עם זאת, לא היה ספק בלבו שישראל עשתה את הדבר הנכון בחטיפתו של אייכמן כי העמדתו לדין בישראל היא בעלת חשיבות לאומית עצומה. קריקטורה שפורסמה באחד מעיתוני אותם ימים הראתה את בן-גוריון ניצב בין מצבת זיכרון לשישה מליון היהודים שהושמדו בשואה לבין הדגל הארגנטיני. הכיתוב מתחתיו שאל: 'עם מי לנתק את היחסים?' מבחינתו של בן-גוריון סדר העדיפויות הלאומי היה ברור. ממשלת ישראל, בישיבתה ב 12 ביוני, התייצבה מאחורי בן-גוריון והסירוב להחזיר את הפושע הנאצי לארגנטינה.

כדי להפגין עמדה נחושה הורה פרונדיסי בשלב ראשון על החזרת שגריר ארגנטינה מתל-אביב התייעצויות.⁴⁵ אולם כבר ב 11 ביוני דיווח לבכי למשרד החוץ כי יועצו היהודי של פרונדיסי מסר לו כי 'הנשיא החליט להפסיק את הסכסוך בעניין אייכמן. רצונו שהפרשה תוגש לאו"ם ותשקע אי-שם בארכיון. איש אינו מתכוון שנחזיר את אייכמן... יש להניח כי גרסיה אריאס יחזור בקרוב לישראל. פרונדיסי מאד מעוניין להיפגש עם בן-גוריון בפריס'.⁴⁶ מכיוון שנשיא ארגנטינה וראש ממשלת ישראל נודמנו לאירופה ביוני 1960, נדונה האפשרות להפגישם, אולי בתיווכו של נשיא צרפת שארל דה גול, בניסיון לחסל את המשבר ביחסי שתי המדינות. לשם כך אף שוגר לרומא, תחנתו הראשונה של פרונדיסי באירופה, אברהם דרום, מנהל המחלקה לאמריקה הלטינית במשרד החוץ. מכל מקום, הפגישה המתוכננת בין פרונדיסי לבין בן-גוריון, שהייתה אמורה תחילה להתקיים בפריס ואחר כך בבריסל, לא התקיימה לבסוף.⁴⁷ בשלב זה עדיין התעקשו הארגנטינים על תביעתם להחזרתו של אייכמן.

44. Tomás Eloy Martínez, *Las memorias del general*, Buenos Aires 1996, p. 191

45. הארץ, 10.6.60, 13.6.60. ממשלת ישראל מצידה לא התכוונה להחזיר בתגובה את שגרירה בבואנוס-אייירס. להפך משרד החוץ בירושלים סבר כי על לבכי 'לעמוד על גשר הפיקוד עד לסוף'. תעודות, עמ' 807, הע' 5.

46. לבכי למשרד החוץ, 11.6.60, תעודות, עמ' 808.

47. Zellerbach to State Department, 18.6.1960, NA 635.84A/6-1860; Weekly Report by the American Embassy in Tel-Aviv, 16.6.1960, 784A.00(w)/6-1660

הארגנטינים אכן העבירו את הפרשה לדין בארגון האומות המאוחדות, אולם לפחות מריו אמדאו (Amadeo), שגרירה של ארגנטינה בארגון הבינלאומי שנמנה על שורות הלאומנים הקתוליים, לא רצה שהפרשה 'תשקע אי-שם בארכיון' ועמדתו הנוקשה לא סייעה לפתרון המשבר. אמדאו היה בשנות השלושים תומך נלהב של מחנה הימין הפרנקיסטי בזמן מלחמת האזרחים הספרדית ושל משטרו הפשיסטי של מוסוליני. אמדאו נמנה על הלאומנים שתמכו בהפיכה הצבאית של יוני 1943 ובבחירתו של חואן פרון לנשיאות. אולם הוא גם היה בין הראשונים שהחלו מתרחקים מפרון, משהתברר שהקצין הארגנטיני החל פונה להמונים ומאמץ סגנון מנהיגות פרסונאליסטי. לאחר נפילת פרון נדמה היה שאמדאו משנה את טעמו; במסגרת ביקורתו על 'הדיקטטורה' הפרוניסטית, החל משמיע דברים בזכות ההגנה על חירויות הפרט, שלטון החוק ובחירות הוגנות. בממשלתו קצרת הימים של הגנרל אדוארדו לונרדי שימש אמדאו כשר חוץ, ואילו פרונדיסי מינה אותו כשגריר באו"ם.⁴⁸

בפגישה שקיים עם שרת החוץ, גולדה מאיר, באמצע יוני, תבע אמדאו תיקון הפגיעה בריבונות ארגנטינה. בין השאר, העלה את ההצעה שישאל תחזיר את אייכמן לשגרירות ארגנטינה, 'הנחשבת אף היא לאדמתם, ושם יחכה עד שאיזה פורום בינלאומי יחליט למי למוסרו'. מאיר העלתה את האפשרות שאייכמן יובא לשגרירות 'למספר רגעים מתוך הסכם מפורש שנחזירו מיד לדינו', הצעה שאמדאו דחה כבלתי מספקת.⁴⁹ גם ניסיונות תיווך ברוח דומה שעשה אנריקה רודריגס פברגאט (Rodríguez Fabregat), נציג אורוגוואי באו"ם ויו"ר ועדת האו"ם לזכויות האדם, לא עלו יפה.⁵⁰

בעקבות פניית ארגנטינה נועדה מועצת הביטחון לכינוס דחוף ב 22 ביוני. הארגנטינים תבעו דין בפגיעה בריבונותם וגיבוייה של ישראל בעקבות חטיפתו של אייכמן, תוך הפרה של כללי המשפט הבינלאומי ומטרות האו"ם כפי שהובעו במגילותיו וועידותיו. זו אכן התכנסה, גינתה את ישראל והטילה על

48. בבחירות לנשיאות של פברואר 1958 תמכו הלאומנים בפרונדיסי. עם כניסתו לארמון הנשיאות מינה פרונדיסי כמה מהם לתפקידים שונים כשרים או יועצים. ביניהם מריו אמדאו, קרלוס פלורייט וסנטיאגו אסטרדה. על אמדאו ראו:

Mario Amadeo, *Ayer, hoy, mañana*, Buenos Aires 1956; Raanan Rein, *The Franco-Perón Alliance: Relations between Spain and Argentina, 1946-1955*, Pittsburgh 1993, pp. 169, 217-219; David Rock, *Authoritarian Argentina*, Berkeley 1993

(להלן: רוק, ארגנטינה).

49. מאיר למשרד החוץ, 14.6.60, תעודות, עמ' 816; הארץ, 13-16.6.60. במסר שהעביר פרונדיסי לאברהם דרום, באמצעות יועצו ויינפלד, ביקש הנשיא הארגנטיני 'שישראל תבין שהעמדה הנוקשה של אמדאו מטרתה להשביע את רצונה של דעת הקהל בארגנטינה, ואין ישראל צריכה להתייחס לכך בחומרה'. תעודות, עמ' 820, הע' 6.

50. הארץ, 17.6.60.

ישראל לתת לארגנטינה 'פיצוי הולם'. ההחלטה קבעה כי 'הישנות מעשים הפוגעים בריבונותה של מדינה חברה, דוגמת חטיפת אדולף אייכמן, עלולה לסכן את השלום והביטחון הבינלאומיים'. ההחלטה שאושרה כללה שני תיקונים אמריקניים, אשר נתקבלו על-ידי הארגנטינים. בתיקון הראשון נאמר כי מועצת הביטחון 'מכירה בכך שרדיפת היהודים על-ידי הנאצים מגונה באופן אוניברסאלי וכי כל העמים וכל המדינות רוצים שאייכמן יובא לדין על הפשעים המיוחסים לו'. התיקון השני כלל את התקווה 'שיחסי הידידות המסורתיים בין ארגנטינה לישראל ישתפרו וילכו'. ארה"ב, בריטניה וצרפת הצטרפו להחלטת הגינוי. הייתה זו דווקא ברית המועצות, שהגנה, אף כי בזהירות, על עמדת ישראל ויחד עם פולין נמנעה מהצבעה.

בנאומו בפני מועצת הביטחון הדגיש אמדאו את היחסים הטובים ששררו בין ארגנטינה לישראל ואת השוויון הגמור שארגנטינה מעניקה לאזרחיה היהודים. לדבריו, עובדות אלה מכבידות שבעתיים על מתן תירוץ סביר לפגיעה הישראלית בריבונות הארגנטינית, מה גם שפגיעה זו באה ימים ספורים לאחר חתימת הסכם הסגרה בין שתי המדינות. הוא הגן על זכות המקלט שמעניקה ארגנטינה לפליטים פוליטיים, והדגיש כי בין הפליטים הפוליטיים בארגנטינה היו גם יהודים רבים, אשר אף הם נכנסו לארגנטינה בתעודות מזויפות, אולם ממשלת ארגנטינה 'עצמה את עיניה' כדי להציל את חייהם. דבריו של שגריר ארגנטינה גררו תגובה נזעמת של שרת החוץ מאיר, במיוחד האזכור בנשימה אחת של כניסה בלתי-חוקית של מהגרים יהודיים פליטי השואה ושל אייכמן. אפילו בדיון לגאליסטי, אמרה, השוואת אייכמן לקורבנותיו נראתה לה כ'יוצאת דופן'.⁵¹

בדעת הקהל הישראלית התקבלה עמדתה התקיפה של ארגנטינה לאורך מרבית שלביו של המשבר, בחוסר הבנה מוחלט, ולעיתים אף בהפתעה ובתדהמה. העיתונות העברית מכל גווני הקשת הייתה מאוחדת בדחיית התביעה להחזיר את אייכמן. העיתונים מלאו התייחסויות אל ארגנטינה כמי שהעניקה מקלט לפושעים נאציים רבים, כמו גם הדגשה כי גורמים של הימין הקיצוני מצליחים לכפות את עמדתם על הנשיא פרונדיסי. באווירה כזו אין פלא שבשגרירות ארגנטינה ברחוב הירקון בתל אביב התקבלו איומים טלפוניים של אלמונים, שהזהירו את היושבים בבניין כי הם עומדים לפוצץ את השגרירות.

51. את נוסח המכתבים שהגישו שתי המדינות למועצת הביטחון ואת נוסח ההחלטה שאימצה המועצה, ראו תעודות, עמ' 841-847. על הדיון במועצת הביטחון, ראו: *New York Times*, 23.6.60, pp. 1, 4; הארץ, 16.6, 23-24.6.60; יחיל לנציגויות ישראל בחו"ל, 24.6.60, תעודות, עמ' 822; Sidney Liskofsky, 'The Eichmann Case', *American Jewish Yearbook*, Vol. 62 (1961): pp. 199-208; U.S. Department of State, *Bulletin*, No. 1099, 18.7.1960, pp. 115-117

ניידת משטרה עם חבלן הוזעקה למקום. בדיקה מדוקדקת לא גילתה כל מטען חבלה, אך משמר שוטרים הוצב בפתח הבניין. עם זאת, בניתוח עמדות העיתונים בישראל במהלך המשבר הדיפלומטי עם ארגנטינה ניתן למצוא לא פעם גם ביקורת על אופן טיפולה של ממשלת ישראל בפרשה ועל הסגנון שבו ניסחה את איגרותיה לשלטונות בואנוס-אייירס.

הצעד הדרמטי ביותר שנקטה ארגנטינה נרשם ב 22 ביולי, כאשר הכריזה על שגריר ישראל, אריה לבבי, 'אישיות בלתי רצויה'. המהלך הדיפלומטי הזה היה המינימום שיכול היה פרונדיסי לעשות נוכח הלחצים שהופעלו עליו מכיוונים שונים, אבל גם המקסימום שהתכוון לעשות. לבבי, שבמברקו לירושלים הדגיש כי ההודעה נמסרה לו 'במידה ניכרת של נימוס אישי', התייחס בדיעבד לצעד הזה כמהלך שעשה פרונדיסי בעל כורחו, מתוך ניסיון לשמור על תדמיתו.⁵² מה שבולט בעדויותיהם של הדיפלומטים הישראליים ששרתו אז בבואנוס-אייירס הוא שלא נתקלו באווירה עוינת של כעס או נקמות מצד השלטונות שם במהלך החודשים של המשבר הדיפלומטי.

מכל מקום, עד תחילת אוגוסט שככה הסערה, או כדברי לבבי: 'הסולחה הייתה כמעט מיידית'.⁵³ ישראל שיגרה לבואנוס איירס את שבתאי רוזן, היועץ המשפטי של משרד החוץ, על פי בקשתה של ממשלת ארגנטינה.⁵⁴ לואיס מריה דה פבלו פארדו (de Pablo Pardo), היועץ המשפטי של משרד החוץ הארגנטיני, הכיר את רוזן באו"ם כששניהם כיהנו שם כיועצים משפטיים, והוא שהעלה את הרעיון להזמין את רוזן. דה פבלו פארדו נמנה אף הוא על שורות הלאומנים ובשנות השלושים היה קשור עם חוגים פשיסטים ואנטישמיים. הוא היה שותף לקשר נגד פרון ובנובמבר 1955 היה מועמד לכהן כשר הפנים. במהלך מערכת הבחירות ב 1957-1958 היה דה פבלו פארדו יועצו של פרונדיסי בתחום מדיניות החוץ, ולאחר שזה נבחר מונה כיועץ משפטי במשרד החוץ, שם נהנה מהשפעה מרובה. את נכונותו לתרום לפתרון המשבר יש לקשור לאיבה ההדדית ששררה בינו לבין השגריר הלאומני באו"ם, מריו אמדאו. לאורך כל המשבר

52. לבבי למשרד החוץ, 22.6.60, תעודות, עמ' 831; עדות לבבי, עמ' 18, 22. הארץ, 24.7.60, 27, 25.8.60.

Weekly Reports by the American Embassy in Buenos Aires, 26.7.1960, NA 735.00(w)/7-2660, and the Embassy in Tel-Aviv, 28.7.1960, 784A.00(w)/7-2860

גם יואל בר-רומי, שכיהן אז בשגרירות בבואנוס-אייירס, מציג את פרונדיסי כל העת כ'גורם מרסן בכל העניין הזה'. עדות בר-רומי, עמ' 32.

53. עדות לבבי, עמ' 18.

54. עדות בר-רומי, עמ' 7-8. ראו גם מברק לבבי למשרד החוץ, תעודות, עמ' 823.

דיווחו סוכנויות הידיעות הבינלאומיות על חילוקי דעות במשרד החוץ הארגנטיני באשר לעמדה שיש לנקוט בפרשת אייכמן.⁵⁵

בשיחותיו עם המקביל לו במשרד החוץ הארגנטיני, דה פבלו פארדו, שיחות שהתנהלו באווירה ידידותית, הובהר לרוזן, שממשלת ארגנטינה הגיעה למסקנה כי יש לסיים את המתחות בין שתי המדינות ולחתוך התקרית בהקדם האפשרי ולהחזיר היחסים עם ישראל למצב תקין. בעיניה, אפוא, הוצאת השגריר נראית הדרך הפשוטה והנקייה ביותר להשיג מטרה זו. הצעד יפייס את הגורמים השונים הלוחצים על ממשלת ארגנטינה להתעקש נגד ישראל. עבור ממשלת ארגנטינה, עם יציאת לבבי, תהייה התקרית מחוסלת ואפשר יהיה להקים מחדש יחסים תקינים בין שתי המדינות.⁵⁶

את רצונה של ארגנטינה בסיום מהיר של המשבר קשר פבלו פארדו ל'מצב הבין-לאומי המסובך, ולאור המצב הקשה שנוצר באמריקה הלטינית בעקבות התפשטות המלחמה הקרה לאזור זה, הם מעונינים להמעיט בסכסוכים מיותרים'. בפגישתו של רוזן עם הנשיא פרונדיסי, שאף הוא קיבלו 'בסבר פנים יפות ואף בלבבות', הדגיש גם הנשיא הארגנטיני כי 'החליטו לחסל את התקרית והדגיש במיוחד מניעים כלכליים הקשורים עם פיתוח המדינה. הוא כבר הרגיש בהסתייגות מסוימת כלפי ארגנטינה מטעם בעלי ההון היהודים בעולם, והסתייגות כזו עלולה להפריע לתוכניותיו'.⁵⁷ בפני רוזן לא עמדה אפוא כל בעיה של ממש לנסח עם פקידי הממשל הארגנטיניים הודעה משותפת בת פסקה אחת, שפורסמה בו-זמנית בבואנוס-איירס ובירושלים. ההודעה כללה התנצלות רשמית של ישראל על המעשה שביצעו כמה מאזרחיה ואשר הייתה בו פגיעה בזכויותיה של המדינה הארגנטינית, כמו גם הכרזה על הפרשה כמחוסלת ועל קץ המשבר הדיפלומטי.⁵⁸ כעבור ימים אחדים אישר בית הנבחרים הארגנטיני

55. הארץ, 13.6.1960.

56. רוזן לשרת החוץ, 8.8.60, תעודות, עמ' 833.

57. תעודות, עמ' 838; Reid to State Department, 2.8.1960, NA 635.84A/8-260.

58. על שליחות רוזן, ראו הדו"ח ששיגר לשרת החוץ, 8.8.60, תעודות, עמ' 832-840; הארץ, 31.7.60, 26-29.7.60, 25.8.60, 3-4.8.60, 1.8.60, על האופן בו התייחסו עיתוני ארגנטינה להסכם, ראו: הארץ, 7.8.60; 6.8.60. *La Nación and El Mundo*.

עם זאת, היחסים לא חזרו ממש למהלכם התקין, כפי שהדבר בה לידי ביטוי, למשל, בהצבעות בלתי-אוהדות של ארגנטינה כלפי ישראל באו"ם בחודשים הבאים. כזכור, ראש משלחת ארגנטינה באו"ם היה הלאומן מריו אמדאו. ראו: ישעיהו ענוג למשרד החוץ, 5.3.62, חץ 3376/4, ג"מ; קאופמן, יחסי ישראל, עמ' 201. פרשת חטיפתו של אייכמן תרמה מצידה לשינוי במדיניות החוץ של ישראל כלפי אמריקה הלטינית ולניסיון לבססם על שיחות פעולה טכני וכלכלי משמעותי יותר. ראו הנ"ל, עמ' 94, 117.

ברוב גדול הצעת החלטה, המביעה שביעות רצון מיישוב חילוקי הדעות עם ישראל בפרשת אייכמן.⁵⁹

בסוף ספטמבר נפתחה כמתוכנן תערוכה ארכיאולוגית ישראלית בבואנוס-אירס בחסות ממשלת ארגנטינה ובמסגרת חגיגות ה-150 שנה לעצמאותה. נוכחותם של אישים ארגנטיניים בכירים, ובראשם שר החינוך וממלא מקום שר החוץ, לואיס מקיי (MacKay), בפתיחת התערוכה נתפסה כביטוי לחידוש רשמי של יחסי הידידות בין שתי המדינות. מועצת העיר בבואנוס-אירס אישרה באותם ימים החלטה לקרוא לרחוב מרכזי בבירה הפדראלית בשם מדינת ישראל (Estado de Israel). בסוף נובמבר ביקר שר התעשייה והמסחר הישראלי, פנחס ספיר, בבואנוס-אירס כאורח רשמי של ממשלת ארגנטינה ונפגש עם שרי החוץ והכלכלה והנשיא פרונדיסי.⁶⁰ ועוד לפני תום השנה שלחו שתי המדינות שגרירים חדשים לתל-אביב ולבואנוס-אירס, ואלה הכריזו כי היחסים חזרו לאותה רמת ידידות שאפיינה אותם בטרם המשבר.⁶¹

היזמה לסיום הפרשה, יש לחזור ולהדגיש, הייתה לפיכך של הארגנטינים, ולא תוצאה של משא ומתן בין שתי המדינות. את שיפור היחסים עם ישראל יש לראות, בראש ובראשונה, על רקע רצונו העז של פרונדיסי להדק את יחסי ארגנטינה עם ארה"ב במישור הפוליטי ובמישור הכלכלי כאחד.⁶² מן הראוי לזכור ששנה קודם לכן היה פרונדיסי הנשיא הארגנטיני הראשון שביקר בארה"ב, ובווישינגטון זכה פרונדיסי בתמיכה מצד הממשלים של דוויט איזנהאור ושל ג'ון קנדי, שקיבלו בברכה את שובו של משטר דמוקרטי פלורליסטי לאחר שלוש שנים של דיקטטורה צבאית. אמנם ביחסי ארגנטינה-ארה"ב נתעוררו גם קשיים, במיוחד על רקע עמדתו של פרונדיסי כלפי המהפכה הקובנית, אולם פרונדיסי הבין את חיוניות הקשרים עם ווישינגטון והשתדל

59. הארץ, 14.8.60. רק מאמר המערכת של היומון הוותיק לה פרנסה, 5.8.1960, הזכיר שממשלת ישראל מעולם לא הודתה באחריותה לחטיפת אייכמן, שלא לדבר על סירובה לפעול להחזרתו.

60. הארץ, 19.6.60, 27.9.60, וכן 29.11.60, 27, 10.

61. שגרירה החדש של ישראל בארגנטינה, יוסף אבידר, הגיש את כתב האמנתו ב-14.12.60. ואילו שגריר ארגנטינה בישראל, רוחליו רפאל איריסטאני (Iristany), הגיש את כתב האמנתו שבוע לאחר מכן, ב-21.12.60. ראו הארץ, 8, 12, 22.12.60.

62. על יחסי ארגנטינה-ארה"ב בתקופת נשיאותו של פרונדיסי, ראו:

Joseph S. Tulchin, *Argentina and the United States: A Conflicted Relationship*, Boston 1990, pp. 119-126; Alberto Conil Paz and Gustavo Ferrari, *Argentina's Foreign Policy, 1930-1962*, Notre Dame and London 1966, pp. 183-222; Edwin McCammon Martin, *Kennedy and Latin America*, Lanham and New York 1994, chap.8; Alberto Ciria, *EE.UU. nos mira*, Buenos Aires 1973, pp. 218-231

להתבטאויותיו המרכזיות של פרונדיסי בתחום מדיניות החוץ, ראו קובץ נאומיו:

Arturo Frondizi, *La política exterior argentina*, Buenos Aires 1962

לעשות כמה וכמה מחוות פומביות כלפי ארה"ב. למרות שלא רצה להצטייר כמי שאינו מגן על ריבונותה הלאומית של ארגנטינה, הכיר פרונדיסי, אולי אפילו באורח מוגזם, במשקלה של הקהילה היהודית בארה"ב ובעוצמתה הכלכלית ולא ביקש להיקלע לעימות מיותר עם דעת הקהל האמריקנית בפרשת אייכמן.⁶³

היהודים ואשמת 'הנאמנות הכפולה'

אולם אם היחסים עם ישראל חזרו במהירות רבה יחסית למסלולם התקין, לא כך היה באשר לתחושותיהם ומעמדם של יהודי ארגנטינה. מספרם הוערך אז בכ 400,00 עד 420,00 מתוך אוכלוסייה של כ 21 מליון, כלומר כשני אחוזים מכלל האוכלוסייה.⁶⁴ לראשי הקהילה היהודית הגדולה ביותר באמריקה הלטינית נודע על חטיפת אייכמן רק מקריאה בעיתונים.⁶⁵ הרגשות היו מעורבים – שמחה וסיפוק על תפיסתו של פושע המלחמה, מהולים בחרדה עמוקה מפני התגובות האפשריות של הממשל ושל דעת הקהל כלפי ישראל וכלפי הקהילה היהודית המקומית. אף אחד מן הארגונים היהודיים בארגנטינה לא השמיע הסתייגות פומבית מחטיפתו של אייכמן, והיו אף אישים יהודים, דוגמת חוזה מזר-ברנט (Mazar Barnett), נשיא הבנק המרכזי של הרפובליקה, או מקסימו יאגופסקי (Yagupsky) מן המכון היהודי הארגנטיני, שתרמו לפתרון המשבר ביחסי שתי המדינות; אחרים ניסו לגייס ידידים במפלגות הפוליטיות הגדולות ובעיתונות בניסיון ליצור הד חיובי למעשה, תוך הדגשת הממדים המפלצתיים של פשעי אייכמן כנגד האנושות.⁶⁶ פעילות זו זכתה בהצלחה יחסית ובכמה

63. לפי לבבי היה חשש בממשלת פרונדיסי מתגובת יהדות ארה"ב לצעדים נוקשים כלפי ישראל. ראו עדות לבבי, עמ' 7-6, 18.

64. *AJYB*, Vol. 63 (1962), p. 474. מחקרים מאוחרים יותר העריכו כי מספר היהודים היה נמוך יותר, ראו:

Sergio della Pergola, "Demographic Trends of Latin American Jewry", in Judith Laikin Elkin and Gilbert W. Merks (eds.), *The Jewish Presence in Latin America*, Boston 1987
על המאפיינים והמבנה של הקהילה באותם ימים, ראו:

Irving Louis Horowitz, "The Jewish Community of Buenos Aires", *Jewish Social Studies*, Vol. 24, No. 4 (Oct. 1962): pp. 195-222

למחקר חלוצי על המנהיגות היהודית בארגנטינה בשנים אלה, ראו: אבני, מנהיגות, עמ' 117-135.

65. עדויות לבבי, בר-רומי ולרנר. אף כי ל- DAIA היו "מהלכים משלה לבדוק את העניינים הקשורים לפושעי מלחמה [בארגנטינה]", הרי לא היה לאנשיה מידע מוקדם על התוכנית לחטיפת אייכמן ועל ביצועה.

66. עדות נתן לרנר, עמ' 10, 21;

מעיתונות המרכזיים של ארגנטינה, דוגמת לה פרנסה, קריטיקה ואל מונדו, החלה נכרת מידה של הבנה כלפי עמדת ישראל, בצד ביקורת על מדיניות השלטונות בשנות הארבעים והחמישים, שאפשרו לפושעים נאציים למצוא מקלט בארגנטינה ולהתחמק מעונש על מעשיהם.⁶⁷ אחרים העמידו סימן שאלה באשר לזכות המוסרית שהייתה לאמדאו לתקוף את ישראל על חטיפת אייכמן. אמדאו, כידוע, גילה אהדה למדינות הציר בזמן מלחמת העולם השנייה. לדברי ארתורו מאטוב, חבר קונגרס מן הפלג הרדיקאלי שבאופוזיציה, 'דוקטור אמדאו אינו יכול להיות הדובר שלנו באו"ם, לאחר שהיה בעצמו תומך נלהב בהיטלר'.⁶⁸ עם זאת, בחוגים מסוימים של הקהילה היהודית ניכרה בעליל תחושה של אי-נחת מן האופן שבו בוצע המהלך של ישראל. לדברי נתן לרנר, סגן נשיא ה-DAIA בשנים 1957-1958, 'זו הייתה הרגשה מעורבת. קודם כל כולנו תמכנו במעשה... היו חלק מאתנו שהיו מודאגים בגלל התוצאות האפשריות. היו כאלה שאמרו שזה מעשה בלתי חוקי. היו כאלה שאמרו שזה יכול לפגוע ביחסים [של ישראל] עם ארגנטינה... אבל לא הייתה בהלה בין המנהיגות היהודית'. סופר הארץ בבואנוס-איירס כתב אף הוא, בעיצומו של המשבר, על תחושת אי-הנחת: 'ברחוב היהודי אומרים כי ממשלת ישראל גילתה אי-הבנה לנקודה רגישה בארצות אלה [של אמריקה הלטינית]. נוסח ההודעות וההסברים הישראלים נראה מכאן כבלתי מתיישב עם מעמדו של הציבור היהודי הקשור קשר חזק בעמדתה של ישראל וגם לא עם מסכת היחסים הידידותיים עם ארגנטינה'.⁶⁹ על רקע זה אין פלא שפקידים ישראלים העלו את האפשרות לארגן פגישה בין בן-גוריון לראשי הקהילה היהודית הארגנטינית, פגישה שבסופו של דבר לא יצאה אל הפועל.⁷⁰

DAIA, *Informe de actividades realizadas por el Consejo Directivo (June 1961-July 1962)*, Buenos Aires 1962, p. 18; Naomi W. Cohen, *Not Free to Desist: The American Jewish Committee, 1906-1966*, Philadelphia 1972, pp. 547-548

67. ראו: 3; Editorial, *Jewish Frontier* (July 1960), p. 3; ראו: 14.7.60, 12, 16.6.60. אחרי שכבר יושב המשבר אמר ציר קונגרס מאטוב כי אם הייתה ישראל מנסה להשיג את אייכמן באמצעות צינורות חוקיים, היה הלה מת בארגנטינה בשיבה טובה. ראו: הארץ, 14.8.60.

68. וייסברוט, יהודי ארגנטינה, עמ' 249; הארץ, 20.6.60.

69. אליהו אראל, 'תגובות הציבור בארגנטינה בפרשת אייכמן', הארץ, 15.6.60.

70. עדות לבכי, עמ' 19; עדות בר-רומי, עמ' 10. גורמים ישראלים טענו כדיעבד כי לאחר האיגרת הישראלית הראשונה שינתה ירושלים את נימת איגרותיה והצהרותיה ואימצה לשון מתונה והדגשה על רצונה בשיפור היחסים עם ארגנטינה, כאשר 'השיקול החשוב ביותר שהביא לקו מתון זה הייתה התחשבות בקהילה היהודית הגדולה בארגנטינה. אם כי ממשלת ארגנטינה הבהירה את התנגדותה לתופעות האנטישמיות שנתרבו בעקבות פרשת אייכמן, הייתה חרדה לגורל הקהילה'. ראו: הארץ, 25.7.60.

השנתיים שבין חטיפתו של אייכמן במאי 1960 והוצאתו להורג ביוני 1962 היו הקשות ביותר שידעו יהודי ארגנטינה מאז הפוגרום של 'השבוע הטראגי' בינואר 1919.⁷¹ אם נדמה היה שבתוך חודשים אחדים לאחר החטיפה ולאחר יישוב המשבר הדיפלומטי בין שתי המדינות עשוי הגל העכור הזה לעבור, הרי פתיחתו של משפט אייכמן בירושלים באפריל 1961 והסיקור הנרחב לו זכה בעיתוני ארגנטינה עד למתן גזר דין המוות כעבור יותר משנה, הבטיחו את המשך המערכה האנטישמית. כמה קבוצות של לאומנים ביקשו לנצל את פרשת חטיפתו של אייכמן והפגיעה בריבונות ארגנטינה לשם מתקפה על היהודים בארצם. בה בשעה יש לקשור את הגל האנטישמי הזה לתרבות הפוליטית הארגנטינית ולנסיבות הסוציו-אקונומיות בנות-הזמן: הקשיים הכלכליים, הרגשת הניכור של תומכיו של המנהיג הגולה פרון, תחושת האכזבה של רבים מפרונדיסטי, אשר לא קיים לפחות חלק מן ההבטחות שפיזר במהלך מערכת הבחירות שלו לנשיאות. שילוב של כל אלה יצר תסכול וקרע נוחה לצמיחת גילויים אנטישמיים.⁷²

את המערכה נגד היהודים הוביל ארגון הימין הקיצוני 'טקוארה' (Movimiento Nacionalista Tacuara [MNT]), אשר הופיע בעקבות ההפיכה של ספטמבר 1955 שהדיחה את פרון.⁷³ ארגון צבאי למחצה זה היה פעיל תחילה במאבק להקמת אוניברסיטאות קתוליות וכבר אז תקף פיזית סטודנטים שמאלנים, רפורמיסטים ויהודים. בראש 'טקוארה' עמד אלברטו אסקורה אוריבורו (Ezcurra Uriburu), בן למשפחה מכובדת מן המעמד הגבוה וקרוב משפחה של הגנרל חוסה פליקס אוריבורו, שתפס את השלטון בהפיכה צבאית בספטמבר 1930. אחד ממדריכיו הרוחניים של הארגון היה הכומר חוליו מיינוויל (Meinvielle), שראה ביהודים ובקומוניסטים איום על קיומה של הציביליזציה הנוצרית המערבית ואשר השקפותיו היו מזיגה של רעיונות מן המקורות הנוצריים ומהגותם החדשה של אישים בולטים בימין האירופי

71. על אירועי 'השבוע הטראגי', ראו:

Victor A. Mirelman, 'The Semana Trágica of 1919 and the Jews in Argentina', *Jewish Social Studies*, No. 37 (Jan. 1975): pp. 61-73;

הנ"ל, יהודי בווינוס-אירס, עמ' 61-67;

Eugene F. Sofer, *From Pale to Pampa: A Social History of the Jews of Buenos Aires*, New York 1982, pp. 42-48; Beatriz Seibel, *Crónicas de la Semana Trágica*, Buenos Aires 1999; Sandra McGee Deutsch, *Counterrevolution in Argentina, 1900-1932: The Argentine Patriotic League*, Lincoln and London 1986, pp. 73-78

72. David Schers, 'Anti-Semitism in Latin America', in: Salo W. Baron and George S. Wise (eds.), *Violence and Defense in the Jewish Experience*, Philadelphia 1977, p. 247

73. טקוארה הוא המושג לכידוני הגאוציס, ובחירת השם שיקפה את אהדת הארגון למגמות הרוויזיוניזם ההיסטורי האנטי-ליברלי.

הקתולית.⁷⁴ כמו כן עמד 'טקוארה' בשנות השישים בקשר עם ארגונים נאו-נאציים במדינות שונות, ועם חוסיין טריקי, נציג הליגה הערבית בבואנוס איירס.⁷⁵ ארגון אחר שהיה שותף למתקפה נגד היהודים בראשית שנות השישים היה 'גוארדיה רסטאורדורה נסיונליסטה' (Guardia Restauradora nacionalista) [GRN], פלג שפרש מ'טקוארה' בנובמבר 1960.

ארגוני הימין הלאומניים הפכו את היהודים – חלקם כבר בני הדור השלישי ואף הרביעי להגירה – לשעיר לעזאזל, שעליו הוטלה כל האחריות על המתרחש. תפיסתם הפשטנית והמוקצנת הגורסת שעל ארגנטינה להיות כור היתוך, שבתוכו צריכות להיטמע כל קהילות המהגרים, הצביעה על היהודים כזרים ומתבדלים ולפיכך כמסוכנים. מאבקם האנטישמי שימש בה-בעת גם כמכשיר לערעור המערכת הפוליטית הפרלמנטרית ומשטרו הנבחר של פרונדיסי.⁷⁶

באחת ממסיבות העיתונאים של 'טקוארה', הכריז אסקורה שהארגון 'יגן על עמדות קתוליות מול האימפריאליזם המרקסיסטי-יהודי-ליברלי-מאסוני-קפיטליסטי'. איננו אנטי-שמיים בעלי כוונות גזעניות, אולם אנו אויבים של היהדות. בארגנטינה היהודית הם משרתי האימפריאליזם הישראלי [אשר חילל] את הריבונות הלאומית שלנו, כאשר [סוכניו] אסרו את אדולף אייכמן. במאבק זה יש לנו הרבה מן המשותף עם נאסר'.⁷⁷

פרסומים לאומניים שונים, דוגמת אל פמפרו (*El Pampero*) – שנוסד כבר ב 1940 והיה שופר של תעמולה נאצית; קבילדו (*Cabildo*) – שראה אור ב 1942 ואף הוא נהנה מתמיכה כספית של שגרירות גרמניה בבואנוס איירס; ואסול אי בלנקו (*Azul y Blanco*) – שהוקם ב 1956 ושעורכו היה הלאומן הוותיק, מרסלו סאנצ'ס סורונדו (Sanchez Sorondo); כל אלה הדגישו בעקבות חטיפת אייכמן את חוסר נאמנותם של היהודים לארגנטינה, או את נאמנותם הכפולה, אשר ברגעי משבר גורמת להם להעדיף תמיכה בישראל על פני נאמנות לרפובליקה הארגנטינית, שריבונותה הופרה בידי הציונים. ביטאונים לאומניים אחרים פרסמו מאמרים שכותרותיהם הכריזו: 'בישראל יש פחות יהודים מאשר

74. על חוליו מיינוייל, ראו גרסיאלה בן-דרור, 'שלושה כוהני דת אנטישמיים בכנסיה הקתולית: סטייה או נורמה?', אצל צבי מדין ורענן ריין (עורכים), חברה וזהות בארגנטינה, תל-אביב 1997, עמ' 231-267; Cristián Buchrucker, *Nacionalismo y peronsimo*, Buenos Aires 1987, pp. 123-184

75. על טקוארה ראו: McClintock to State Department, 18.4.1962, NA 735.00/4-1862; Hoyt to State Department, 13.6.1962, 735.00/6-1362; *Mundo Israelita*, 5.5.1962; *Primera Plana*, 4.12.1962; Leonardo Senkman, 'The Right and Civilian Regimes, 1955-1976', in Sandra McGee Deutsch and Ronald Dolkart (eds.), *The Argentine Right*, Wilmington, Delaware 1993, pp. 126-128; Rock, *Authoritarian Argentina*, pp. 205-209

76. McClintock to State Department, 18.4.1962, NA 735.00/4-1862

77. מצוטט אצל רוק, ארגנטינה, עמ' 206.

בארצנו, או 'הריגול של הגזע הגזעני ביותר באמצעות ארגונים ציוניים'.⁷⁸ אולם לא בתעמולה בלבד נגד 'הגיס החמישי היהודי' היה מדובר (מאמרים, כרוזות ומריחת סיסמאות אנטישמיות וצלבי קרס על קירות בתים בשכונות יהודיות), אלא באלימות של ממש: חבלה במוסדות יהודיים ותקיפת תלמידים וסטודנטים יהודים.

אחד האירועים הבולטים התרחש בבית הספר התיכון ע"ש סרמיינטו שבבירה. במהלך טקס לכבודו של הגיבור הלאומי, הגנרל חוסה דה סן מרטין, ב 17 באוגוסט 1960, הותקפו כמה תלמידים יהודים. אחד מהם, אדגרדו מנואל טריליניק בן ה 15, נורה ונפצע קשה על ידי אחד מפעילי טקווארה וכמה תלמידים יהודים אחרים נפצעו.⁷⁹ המעשה עורר גל של מאמרי מחאה בעיתונות ושל גינויים מפי ראשי השלטון, אישים פוליטיים וארגונים של סטודנטים ופרופסורים. שר הפנים, אלפרדו ויטולו (Vítolo), הכריז שצעדים תקיפים של המשטרה יינקטו כדי למנוע הישנות אירועים אנטישמיים כאלה, ובכלל זה פטרולים בסמוך לבית הספר. אולם בפועל המשטרה לא נקטה בצעדים נחרצים נגד 'טקווארה'. אחד ממקורות המידע של שגרירות ארצות הברית בבואנוס איירס הסביר לדיפלומטים האמריקנים, שהמשטרה אינה פועלת נגד 'טקווארה' בגלל נוכחותם של בנים למשפחות עשירות ומיוחסות בארגון.⁸⁰ בחודשים הבאים התפרסמו כמעט מדי שבוע ידיעות על תקרית אנטישמית חמורה יותר או פחות.⁸¹

התקרית בבית הספר סרמיינטו גררה בעקבותיה שתי יוזמות רבות משמעות מבחינתה של הקהילה היהודית. האחת הייתה התארגנות של הורים יהודיים להקמתו של בית ספר יום יהודי, שבו לא יהיו התלמידים חשופים להתקפות אנטישמיות. התארגנות זו הובילה להקמתו של בית הספר 'תרבות' בבואנוס-איירס. היוזמה השנייה הובילה לניצנים של התארגנות להגנה עצמית של יהודי הבירה, שבה התרכזו כשמונים אחוזים מיהודי הרפובליקה. תחושתם של רבים הייתה שגם בימים של ממשלה אוהדת, דוגמת זו של פרונדיסי, קצרה ידם של השלטונות מהתמודדות חזיתית עם ארגוני הימין הלאומני, הקתולי

78. ציטוטים מתוך 'Propagando Verdades' אצל: קאופמן, יחסי ישראל, עמ' 87, הערה 166.

79. Weekly Report by the Embassy in Buenos Aires, Vol. 62 (1961), p. 216; 23.8.1960, NA 735.00(w)/8-2360

80. Weekly Report by the Embassy in Buenos Aires, 30.6.1960, NA 735.00(w)/8-3060; Hoyt to State Department, 1.12.1961, 735.00/12-161

81. Weekly Report by the Embassy in Buenos Aires, 21.9.1961, NA 735.00(w)/9-2161; McClintock to State Department, 18.4.1962, 735.00/4-1892

בעת ששגריר ישראל, יוסף אבירד, ואשתו ביקרו בעיר מאר דל פלאטה והניחו זר פרחים לרגלי אנדרטת הגנרל סן מרטין, גיבורה הלאומי של ארגנטינה, גרמו קבוצות של לאומנים למהומות ולתגרות. בעיר נקוצ'אה נשרף דגל ישראל.

והאנטישמי.⁸² בראשית שנות השישים ניכרו אפוא התארגנויות ספונטניות של צעירים יהודים, שהחלו להתאמן בג'ודו, אגרוף וטכניקות שונות של הגנה עצמית כדי להתמודד עם פרובוקציות של בריונים אנטישמיים. כמה קבוצות אף שקלו ביצוע פעולות גמול במקרה הצורך. חבריהן דיברו על הצורך לערער את הדעה הקדומה הנפוצה בקרב חוגי הימין הלאומני ואשר מייחסת ליהודי תכונות של מורך-לב ופחדנות. ידיעות על תוכניות כאלה להגנה עצמית, שבדרך כלל לא יצאו מן הכוח אל הפועל, הגיעו לשלטונות ארגנטינה ועוררו דאגה.

שיאו של גל האלימות הזה כנגד יהודי ארגנטינה ארע ביוני 1962, לאחר הדחתו של פרונדיסי על ידי הצבא והושבתו של נשיא הסנאט, חוסה מריה גידו (Guido), על ידי הצבא בארמון הנשיאות.⁸³ ההתפרצות המחודשת התרחשה בעקבות הוצאתו להורג בישראל של אדולף אייכמן, לאחר שבית המשפט העליון דחה את ערעורו על גזר דין המוות והנשיא יצחק בן-צבי סירב לשקול חנינה. כ-30 תקריות אנטישמיות נרשמו בארגנטינה באותו חודש: הפגנות, איומים טלפוניים, פיגועים במוסדות יהודיים. החמורה מכולם הייתה ההתקפה על הסטודנטית גרסיאלה נרסיסה סירוטה ב 21 ביוני. סירוטה בת ה 19 נחטפה ברחוב, שם המתינה לאוטובוס שייקח אותה לאוניברסיטה של בואנוס-אירס, הוכתה ועונתה באכזריות. סיגריות בוערות גרמו לכוויות במקומות שונים בגופה וצלב-קרס קועקע על חזה. 'זוהי נקמה על [הוצאתו להורג של] אייכמן', הסבירו לה חוטפיה.⁸⁴

אף כי זהותם של שלושת החוטפים נודעה במהרה, ואחד מהם אף התרברב על פעולת הנקם שביצע בתגובה לחטיפת אייכמן, העלה מפקד המשטרה הפדראלית, הוראסיו אנריקה גרין (Green), את האפשרות שהמעשה לא היה אלא פרובוקציה של יהודים שמאלנים, המבקשים לערער את הסדר החברתי בארגנטינה. לדבריו, לא היה מקום להגזים בתיאור האנטישמיות בארגנטינה וכי תלונות מסוג כזה רק מנוצלות על ידי הקומוניסטים.⁸⁵ טקוארה, ככל הנראה, שימש ככלי לא רק בידי הלאומנים, אלא גם בידי גופים ממלכתיים, שביקשו

82. אבני, מנהיגות, עמ' 124-125.

83. על תקופת נשיאותו בת 19 החודשים של גידו, ראו: Robert A. Potash, *The Army and*

1-2 *Crawley, A House ;Politics in Argentina, 1962-1973*, Stanford 1996, chaps.

14 *Divided*, London 1984 chap

84. McClintock to State Department, 27.6.1962, NA 735.00/6-2762; *Time*, 6.7.62, p.21;

Primera Plana (Buenos Aires), 10.3.64; DAI, *Medio siglo de lucha por una argentina*

sin discriminaciones, Buenos Aires 1985, p.14; 'Cronología de la comunidad judía en la

Argentina', *Todo es Historia*, No. 179 (April 1982), pp. 42-43; Leonardo Senkman, 'El

antisemitismo bajo dos experiencias democráticas', in L. Senkman (ed.), *El*

antisemitismo en la Argentina, Buenos Aires 1989, pp. 1:37-43

85. *New York Times*, 16.9.62, p.30

לדכא פעילות קומוניסטית וסטודנטיאלית ומכאן היחס הסלחני שהופגן כלפיו. גורמים אחרים טענו כי 'הארגונים היהודים ניצלו התקפות [אנטישמיות] אלה ויצאו ברעש גדול נגדן על מנת לחפות על הפשעים והמעילות הכלכליים נגד המדינה שבוצעו על ידי יהודים'.⁸⁶

הקהילה היהודית של ארגנטינה נחלצה עתה לפעולה מאוחדת, נחרצת ונזעמת מול מעשה הזוועה שבוצע בגרסיאלה סירוטה ונוכח התעלמות המשטרה ממעשי האלימות כנגד יהודים. פעולה זו הייתה תוצאה של לחצים מצד גורמים שונים בקהילה, שלא היו מוכנים להסתפק עוד בפעילות שקטה של שתדלנות ובקשת הגנה מצד השלטונות ואשר מצאו חיזוק בסערה הציבורית שעורר המעשה הנבזה. אחרים התנגדו לאימוץ אסטרטגיות מיליטנטיות של תגובה, אך ידם הייתה עתה על התחתונה.⁸⁷ הדא"א פרסמה הכרזות פומביות תקיפות יותר בגנות האחראים למעשי האנטישמיות והגורמים המגינים עליהם במישרין או בעקיפין; שיגרה מברקים לנשיא גידו ולשר הפנים, קרלוס אדרוגה (Adrogue), כתביעה להבטיח את שלומם של אזרחיה היהודיים של הרפובליקה; פנתה בבקשת סולידריות לקהילות יהודיות ומוסדות שונים באירופה ובארצות הברית, וארגנה שורת מחאות.

ב 28 ביוני הוכרזה שביתת מסחר של כמה שעות ברחבי הרפובליקה כולה ועל בתי עסק רבים נתלה השלט 'נסגר במחאה על התוקפנות הנאצית בארגנטינה'. מרבית יהודי בואנוס-איירס עזבו את מקומות עבודתם וסגרו את חנויותיהם. אולם מחאתם זו של היהודים הייתה צפויה. השביתה הפכה להפגנת-כוח מרשימה משום שהיענות, להפתעתם של ראשי הדא"א עצמם, חרגה בהרבה מגבולות הקהילה היהודית. 'לא רק בתי עסק ב[שכונה היהודית] ויז'ה קרספו נסגרו, אלא בכל רחבי הרפובליקה של ארגנטינה מקצה אחד למשנהו'.⁸⁸ מאמצים אדירים הושקעו כדי לגייס עיתונאים ופוליטיקאים לא רק בשם ההגנה על היהודים בארגנטינה, אלא במידה רבה בשם ההגנה על הדמוקרטיה בארגנטינה, שעומדת בסכנה נוכח פעילותם האלימה של הלאומנים האנטישמיים. נציגי ארגונים יהודיים ברחבי העולם פעלו כדי ללחוץ על

86. גרסתו של ארגון 'טקווארה' לפרשה הופיעה בחוברת שפורסמה באוקטובר 1962 ואשר הופצה בדוכני העיתונים בבואנוס איירס. ראו: *Movimiento Nacionalista Tacuara, El Caso*

Sirota y el problema judío en la Argentina, Buenos Aires 1962

87. חילוקי הדעות באשר לתגובה שיש לאמץ נבעו גם מן העובדה, שחלק מן הנפגעים בגל האנטישמי של שנות השישים, דוגמת סירוטה, היו קומוניסטים. היו שסברו שה DAIA – אינה צריכה להגן על הקומוניסטים. אולם באותו צומת היסטורי סבר הרוב שיש להגן על היהודים בארגנטינה ללא קשר לעמדותיהם הפוליטיות. לא כך היה בזמן הדיקטטורה הברוטאלית של הגנרלים בשנים 1976-1983.

88. ראו הראיון עם גרגוריו פייגון, מראשי ה DAIA, המדור לתיעוד בעל-פה, המכון ליהדות ומננו, האוניברסיטה העברית, במיוחד עמ' 12-14.

ממשלת ארגנטינה כדי שזו תשים קץ למעשי הבריונות של הימין הקיצוני. וגם שגרירות ארצות-הברית, שבדרך כלל נטתה להמעיט בהיקף ובמשמעות של האנטישמיות בארגנטינה, פנתה לשר החוץ בעניין זה. חרדה לדימוייה הבינלאומי נקטה עתה ממשלת גידו כמה צעדים כדי לרסן את פעילות הארגונים האנטישמיים, ואכן החל מאוגוסט 1962 ניכרה ירידה מסוימת וזמנית בתכיפותן של תקריות אנטישמיות חמורות.

מסקנות

המשבר הדיפלומטי ביחסי ארגנטינה-ישראל, בעקבות חטיפתו של אדולף אייכמן, היה קצר ימים. העובדה שאייכמן נחטף בעיצומן של החגיגות הלאומיות בארגנטינה גרמה מבוכה ורוגז בצמרת השלטון הארגנטיני, והפגיעה בריבונותה הלאומית של ארגנטינה דרשה תגובה ברורה. עם זאת, הנשיא פרונדיסי היה נחוש בדעתו לשקם במהירות את היחסים בין שתי המדינות מתוך הבנה כי ליחסים אלה יש משמעות מבחינת מעמדה של ארגנטינה בזירה הבינלאומית וקשריה של מדינתו עם ארצות הברית. אולם בניגוד לפעילותו הנחרצת של פרונדיסי לשיקום היחסים עם מדינת ישראל, בלטה הסלחנות של השלטונות הארגנטיניים כלפי 'טקוארה' והאחראים להתקפות פיזיות ומילוליות על יהודי ארגנטינה.

עמדה פייסנית זו כלפי הלאומנים יש לקשור למעמדו הפוליטי הבלתי-איתן של פרונדיסי. הנשיא עלה לשלטון בראש קואליציה הטרוגנית ושברירית וכבר בחודשים הראשונים לשלטונו יצר אכזבה בקרב תומכיו מימין ומשמאל כאחד, מצדם של פרונדיסטים ואנטי-פרונדיסטים גם יחד. מהלכים שונים שלו עוררו תחושה של בגידה בעקרונות רדיקאליים שהניף בעבר (למשל, במתן הזכויות לחברות נפט זרות), של אוטוריטריזם (לדוגמה, בהכרזה על מצב חירום בתגובה לתסיסה ביחסי העבודה) ושל חוסר רגישות חברתית למצבם של ההמונים, שרמת חייהם נפגעה בעקבות תכנית הצנע שהנהיג והעלייה המסחררת ביוקר המחייה. המחוות כלפי הפרונדיסטים, שהעניקו לו את תמיכתם בקליפות ב 1958, עוררו את קצפה של האופוזיציה האזרחית בהנהגתו של ריקרדו באלבין (Balbín) ואת חמתה של חלק מן הקצונה הצבאית. לעומת זאת, תומכיו של הנשיא המודח פרוץ רגזו על המגבלות שנותרו בתוקפן על פעילותם הפוליטית החופשית ועל כך שלא נסללה הדרך לשובו של פרוץ מן הגלות. בבחירות שנערכו בחלק מן הפרובינציות במארס 1959 ירד מאד כוחה של מפלגת השלטון, וכך היה גם בבחירות לקונגרס במארס 1960.

המשטרה הפדראלית הייתה בשליטתם של הלאומנים, ופרונדיסי, ששלטו נשען כאמור על קואליציה רופפת של כוחות פוליטיים שונים, חשש מהתמודדות חזיתית איתם. את פקדי משרד החוץ הלאומניים, דוגמת מריו אמדאו, היה לפרונדיסי קל יותר לבלום מאשר את פעילותן של התנועות הלאומניות מבית. בצבא הארגנטיני, שיחסו כלפי פרונדיסי היה חשדני מלכתחילה, על רקע עמדתו הבלתי-תקיפה, לדעתם, כלפי המחנה הפרוניסטי מבית וכלפי המהפכה הקובנית מחוץ, היו ללאומנים לא מעט תומכים. ודאי שפרונדיסי לא רצה לספק תחמושת נוספת לאויביו בקרב הכוחות המזוינים, שלפחות על פי גרסה אחת ניסו לתפוס את השלטון בזמן נשיאותו של פרונדיסי לא פחות מ 34 פעמים.⁸⁹

אולם חוסר הנחישות של פרונדיסי ביחסו לפעילות הלאומנים הקתולים והאנטישמיים לא הועיל לו. במארס 1962, בעקבות בחירות בכמה פרובינציות, שבהן הותרה השתתפות הפרוניסטים – בחירות בהן זכו האחרונים להישגים מרשימים שהוכיחו כי כוחם הפוליטי עדיין רב – הדיח הצבא הארגנטיני את פרונדיסי מן השלטון. במקומו הציבו לובשי המדים כנשיא זמני את נשיא הסנאט, חוסה מריה גידו, עד לעריכתן של בחירות כלליות בשנה שלאחר מכן. גם ממשלו הזמני של גידו – שנעדר בסיס תמיכה אזרחי ועממי ולגיטימיות פוליטית – גילה אוזלת יד בטיפולו בארגוני הימין הלאומני, והצעדים שנקט בסופו של דבר היו במידה רבה בבחינת מעט מדי ומאוחר מדי.

הלאומנים הארגנטינים מצדם המשיכו בשנים הבאות להזכיר את חטיפת אייכמן כדי לנגח את יהודי ארגנטינה ולהציב סימן שאלה מעל נאמנותם לרפובליקה. כך היה לכל אורך שנות השישים ואף מאוחר יותר. בדצמבר 1975 קיים חואן קראלטו (Queraltó), מנהיג 'ברית השחרור הלאומנית' מסיבת עיתונאים ובמהלכה תבע הקמת ועדת חקירה לברור אירועים שונים שהתרחשו במדינה מאז שנת 1955. בין השאר תבע קראלטו לדעת 'מה נעשה עם פרשת אייכמן, שבה הופרה הריבונות הלאומית שלנו'.⁹⁰

89. על יחסי הצבא ופרונדיסי, ראו:

Robert A. Potash, *The Army & Politics in Argentina, 1945-1962*, Stanford 1980, chaps. 8-9; Alain Rouquié, *Poder militar y sociedad política en la Argentina*, Buenos Aires 1982, Vol. II, chap. 4

90. קאמאראסה, הנאצים, עמ' 120, הערה 38.